

MADÁCH IMRE

FÉRFI ÉS NŐ

DRÁMA ÖT FELVONÁSBAN

A férfi nagy nő nélkül is
HOFFMANN

SZEMÉLYEK

HERAKLES

EURISTHEUS, *mycaenei király, Herakles atyafia*

PHILOKTETES, *Herakles barátja*

EGY IFJU LANTOS, *Herakles udvarában*

JOLAUS, *Herakles szolgája*

HEBE, *Zeus leánya, az ifjúság istenasszonya, és az ég pohárnoka*

DEIANEIRA, *Herakles neje*

JOLE, *árva leánya Euristheus, Oichelia volt királyának*

KALISTE, *Deianeira rableánya*

TÖBB RABNŐ ÉS NÁSZNÉP

ELSŐ FELVONÁS

FÉRJ ÉS NŐ

Személyei: Herakles. Euristheus. A lantos. Deianeira. Jole. Kaliste s több rableány.

(Királyi lak. Bársony széken ül Deianeira, ölében virághalom, kezében félig font koszorú; a földön rabnők ülnek, s virágszálakat nyújtanak föl. - Egy szögletben mélázik Euristheus.)

KALISTE *(liliomot nyújt Deianeirának)*

Ne, még egy szál.

DEIANEIRA *(mosolygva elveszi)*

Ez reményvirág;
Nekem reményre nincs szükségem; adj
Egy ág mirtuszt.
(Elveszi s a koszorúba szúrja.)
Égő rózsák között
Rezegjen a szerelem virága. - *(Fölgrik.)* Jön!
A kürt szavát hallom.

EURISTHEUS *(Deianeirához lép)*

Ülj csak le nőcske;
És fűzőgesd hitvány tekercsedet;
Soká jön meg a hős! *(Kacagva.)* S ha jőne is,
Hoz ő fején különbet!

DEIANEIRA *(fájdalommal)*

Óh király!
Mért gúnyolod az égő nőt? Miért
Az égő nőnek e hervadni termett
Ajándokát?

EURISTHEUS

Mert nincs jól fűzve; nincs
Minden virág közöttte; és kivált
A rózsza, árnyék nélkül áll középen.

DEIANEIRA *(kezébe adja)*

Rendezd el hát te, vagy szúrj be közéje
Néhány zöld ágat.

EURISTHEUS *(fejét csóválva)*

Én?

DEIANEIRA

Te, jó király!

EURISTHEUS *(egy kupreszt felkap s rádobja)*

Halálvirág is kell a koszorúba!

DEIANEIRA *(felszökik)*

Hah rossz lélek, mért kíntasz? Egy mosoly
Nincs arcodon, mely gúnyt ne mondana;
Egy pillantása nincs gödrös szemednek,
Mely meg ne szúrná lelkemet! Miért ez?
Bántottalak talán?

EURISTHEUS

Nem.

DEIANEIRA

És miért hát?

EURISTHEUS

Hogy ifjú vagy. *(Kérlelve.)* Leányom légy nyugodt;
Én tégedet szeretlek; néha-néha
Igaz, megkínzalak, - mert ifju vagy még,
És játszani kívánsz vélem mint fiúval;
Pedig ha a vénekkel játszani kívánsz:
Úgy óvd magad előidézni gyermek-
Játékait, virágot vagy leányt,
Vagy harcmezőt; mert lelke visszasír
Múltjára, és az indulatvihar közt
Könnyen rád mordul. - Gyermekem ne reszkess!
(Karját megfogja.)

DEIANEIRA

Óh, mily száraz karod! Acélered
Minő csikorgva hajlik! Óh, bocsáss!
Én félek tőled. *(Kürt szól.)* Mondtam, jön Herakles!
Már itt.
(Örömmel az ajtónak fut.)

HERAKLES *(belép, karján a szép, de sápadt Jole)*

Nőm!

DEIANEIRA *(ölébe rohan)*

Óh, Heraklesem ölelj meg!
Ölelj meg, hogy szívem szoruljon össze;
Mert olvadt keblemből könnyen kibúvik
És szívtelen halok meg melleden.

(Herakles megöleli.)

Ne oly gyengén! Nem úgy ölel Zeus
Fia.

EURISTHEUS *(Jolét nézi)*

Szép, egy Heraklesnek nejül.
(Kézét nyújtja Jolének.)

JOLE *(ajkához viszi)*

Te nyújtasz itt első testvérkezet.

HERAKLES

Nőm! Egy kis árva lányt hoztam haza;
Hanem nem rableánynak.

DEIANEIRA

Rableányom
Egy sincs. Keblemre árva, - légy leányom;
(Megöleli.)
Eztán ne mondd, hogy nincs anyád.

JOLE

Igaz!
Anyám sincs! És ha volna is: minek?
Nő lenne csak, és nő én is vagyok.
Különben, a nem édes gyermekek
Csak mostohák. Hagyj rablánynak, királyné.

DEIANEIRA

Majd könnyezesz leányka; légy vidám,
Felejtsd el bánatod! Nézd, ott mosolygnak
Az ifju lányok, menj te is közéjük,
Majd elfelejtesz sírni nem sokára.
Heraklesem, fáradt vagy?
(Karját megfogja.)

HERAKLES *(Euristheushoz)*

És Mycaene
Királya mért jött hozzám?

EURISTHEUS *(alázattal)*

Üdvözölni
A nagy Heraklest.

HERAKLES

Úgy, ha üdvözölni
Jött: én viszontüdvözlöm őt. - Nejem
Mit kérdeztél tőlem?

DEIANEIRA

Fáradt vagy-e?

HERAKLES

Unom magam.

EURISTHEUS

Mutasd győzelmeid
Bérét Herakles; gondolom, hozál
Kincset, s rabot.

HERAKLES

A hős azért csatáz,
Mit még nem bír. Jer hitvesem, tekintsd meg
Barátinkat. Euristheus te is jer. *(El hárman.)*

JOLE

E pórleányok közt felejtsek én
El sírni? Jó! Megkísértjük! *(Vadul.)* Különben
A porba kell eldugni törömet:
Hogy ott hurkolja meg a büszke embert.
(A lányok közé lép.)
Barátnéim, társtoknak elfogadtok?

KALISTE

Miért ne? Ülj közénk. Mi a neved?

JOLE

Most Jole.

KALISTE

Szép név! Nézzétek a lantos!
Jertek rángassuk össze húrjait! Megállj
Kis szőke! *(A lantos keresztülmegy a színen, s a lányok utána erednek.)*
Egy dalt kell játszaniod.

JOLE

Hah, Istenem! Ez ifjút ismerem! *(El.)*

(Kert. Késő est. - Herakles jön fegyvertelen; - vállán szokott öltönye: oroszlánbőr, melyet keblén széjjelhúz.)

HERAKLES

Mi az, mi itt feszeng? Miért zsugorg
A puszták zsarnokának szőre mellemen?
Mért görg oly forró zápor homlokomról
Le a bokáig? Hah, tudom miért:
Láng van belől, láng ég a csont között.
(Mosolygva.) Eh, balgaság! Ha ég, kioltom; ott fent
A nő epedve vár. - Nem, nem, meguntam őt!
Deianeira nem kell! *(Leveszi koszorúját.)* Agyvelőmtől
Csirába jön e gyom; s nem hord Herakles
Aszott kezekkel font homlokfüzért.
(Szétszedi.) Nézd csak: még mirtusz is, mi jut eszébe.
Te jó asszonyka vagy nejem, de nem szép,
Nem Jole; mert ő szebb e léttelen
Virágnál *(Összegyűri s eldobja.)* és a mennyeknél dicsőbb.
Óh, Jole! istenlány, a földterén
Utolsó harcom bére! Kötsz-e te
Egy füzért homlokomra, mely soha
Nem hervadand? kötsz-e - kötsz-e? Ha tudnám?
(Föltekint.) A nő termében a világ kihalt, -
(Susogva.) Most nyugoszik le ágya bíborára, -
Most vár, - most hullámszik föl keble értem. -
Most hallgat szívreszketve, hallja-e
Lábam döngését a tornác kövén; -
Ne várj, ne várj! Én hozzád nem megyek!
Fagyos szerelmed, mint a hold világa,
Szikráltalan szemed, mint a bolyongó
Csillag tüze, csak fénylik és nem éget.
Ne várj többé soha; a gyep fölött
Az álom édesebb, mint a hideg nő
Karjában. Én itt alszom; és azért
Alszom csak, hogy lányomról álmodozzam.
(A gyepágyra dül.)

JOLE *(jön s a kert túlsó részén megáll)*

A zsarnok fészke néma, *(Körülnéz.)* senki sincs itt?
Nincsen, csak az, ki önmagát virasztja
S azért van ébren, hogy fájdalmait
Ne hagyja elaludni. Óh, atyám!
Ne bánd, hogy most még csak sírok, idő kell
A tette még; és addig mit tegyek?
(Egy ősz hajfürtöt húz ki kebléből.)

Keblem volt sírja eddig ősz hajadnak;
De e sír oly forró, és oly fehér,
Hogy ott nem nyughatsz; mert Herakles azt
Feltépi, és csókokkal elborítja;
Ott nem maradhatsz, szent ereklye, nem!
Eláslak inkább; *(Letérdel.)* itt elég hideg van;
E sírnak a hideg jó, *(Elszóródva.)* sír, - mi a sír?
Halott ágy, mely fölött sír a halandó,
S ön fájdalmát, nem a holtét siratja.
(Felugrik.) De én egyet sem! A kevély menyasszony
Mért sírna hát? Sirt, midőn leány volt;
S hol venne annyi könnyet? A szemek
Tavak csak, melyek elapadnak egykor.
És most nyugodj, öreg! Nem látsz fölötted
Térdelni többé; mert a lánykebelnek
Az izma gyöngé s könnyen megszakad;
Pedig még nekem élnem kell sokáig! *(Indul.)*
Még egyszer, óh még egyszer ősz hajak
Csókollak. *(Leborul.)* Hah mi az, mi ott világol?
Úrnőm jó!
(Fölugrik, s egy bokor mellé húzódik.)

DEIANEIRA *(jön, kezében lámpa, utána rableányok)*

Éj közelg, s Heraklesem
Nem jó hozzám fel. A hold fényinél
Itt láttam őt mélnézni. Jertek erre!
Nézzétek ott a hős! Elszenderült;
Ne költsétek fel lányok. *(Melléje ül.)*

JOLE

Asszonyom!

DEIANEIRA

Te is itt Jole? Ül le csendesen,
(Jole Herakleshez ül.)
(Indulattal.)
Odább, odább a földre! Csak magamnak
Szabad lélegzetét beszívnom.

JOLE *(gúnyosan)*

Úgy;
Nézd asszonyom: férjednek arca mint
Vonaglik, s mint zúg melle!

DEIANEIRA

Mért vigyázol
Te rá? A hősnek napja, éjjele
Örök küzdésben forr; most ő csatázik;
Azért zúg melle.

LANTOS *(jön)*

Üdvözöllek, óh,
Sötét éj, a bánat hű tüköre.

DEIANEIRA

Megállj fiú! Jer mellém s itt dalolj.
De más danát az éjről.

LANTOS *(megpillantván a lányokat)*

Üdvözöllek
Sötét éj, mert fönt és alant kiszórod
Csillagleányid.

DEIANEIRA

Víg fiú, ne oly
Hizelgő dalt, mert itt alszik Herakles, -
Nézd, mint terjeng kezével, - nézd, csatáz!
Lantolj ő róla most.

LANTOS

Egy csókodért,
Szép asszony.

DEIANEIRA

Menj bolond! A lánysereg
Mit szólna érte?
(Jole megpirul.)

LANTOS

Jót nevetne rajtunk *(Lantját felkapja.)*
Hesper szelétől
A bölcső reng;
Kis gyermek alszik bent és álmodik.
Míg álmodik egy gyermekálmot
Zeus, a dörgőről: megmosolyg.
És míg mosolyg: csörögni kezd a földön
A megsárgult haraszt,
A belőle két kígyó tekerg föl
A gyermek bölcsőjére. „Kis fiú!
Alszol? Ha alszol, ébredezz!”
De mért őt költeni?

A pölyhös kéz felnyúlik és belőle
Megfogva hull két kígyó a harasztra. -
Szép lánykák! E gyermek ki volt?

LÁNYOK

E gyermek volt: Herakles, Zeus fia.

LANTOS

Az égmagas Kaukaz hegyén,
Sziklán láncolva ül
Az emberalkotó Prometheus;
S halványan nézi mint rágódik a sas
Újonnan nőtt szívéen.
S mint nézi: a völgyek között
Megáll egy ifjú vándor, s föltekint
S mint föltekint az ívet megragadja
És szárnya-szegve a kesely lehull. -
Szép lányok e merész ifjú ki volt?

LÁNYOK

Ez ifjú volt Herakles, Zeus fia.

LANTOS

Sárkányok dúltak Groua
Folyói közt;
Oroszlán bögött a sík földeken,
A szent bércek között vadkan dühöngött
S rémállat a mennyeknek ajtajánál. -
Ki volt a férfi, ki legyőzte őket?

LÁNYOK

A férfi volt: Herakles, Zeus fia.

LANTOS

A félvilágon óriások éltek
S a törpe népet széjjelszaggták;
Ki ölte őket el mind egytől egyig?
Ki volt ki Anteust, a föld fiát,
A légben morzsolá szét? És ki volt
Ki még magát a súlyos földet is
Órákig vállán bírta tartani?

LÁNYOK

Ez Isten volt: Herakles, Zeus fia.

JOLE *(elkapja a lantot, indulattal)*

Add gyermek a lantot! semmit se tudsz,
Rab ujjaid közt a húr is hazug.
Én rád hallgassatok, ha meg nem untok:
„Fonóban együtt szép leányok ültek.
És mint fonóban szoktak a leányok
Meg-megnevettek néha hangosan.
Középben ült egy nyalánk, csalfa lány,
De szép, ámbár szeszélyes büszke lány; -
Ha hallottátok hírit Omphalének:
Ő volt az. A tündér habujjain
Arany kenderfonál tekerge és
Fel-felgyűrűzé az orsó nyakára -
Egyszerre kint a föld inog, s belép
Egy óriás; széles csontvállain
Oroszlán zörgött és kérges sörénye
Széltől szétdúlva az égnek meredt föl; -
Az óriás markában cserfabot,
Mely oszlopnak kicsiny, de nagy súlyoknak.
Jön, mondom, és botját a szép királylány
Lábához fekteti, s rá ül danolni,
Enyelgni, s néha még meg is pirulni,
Amíg dalol, amíg enyelg, s pirul:
Asszonyruhát aggat rá Omphale.
A tíz más lány kilopja a botot
Alóla és guzsallyal fölcseréli.
A hős nevet, s fon vastag ujja közt
Cérnát oly vastagot, mint a guzsaly
Maga. Rabnók! Ki volt e gyáva hős?”

LÁNYOK *(nevetve)*

Herakles.

DEIANEIRA *(feddő szemeket vet Joléra)*

Jole! Csintalan leány vagy.

HERAKLES *(álmában)*

Megállj! - Borul szemed - csókot leány -
Csak egyet - Óh, ne sírj, - hiszen - hiszen csak egyet
Rimánylok - nem sok az.

DEIANEIRA *(megcsókolja)*

Ne, édesem.

HERAKLES *(fölugrik)*

Eredj!

(Eltolja.)

DEIANEIRA

Álmodba' kérsz, s el nem veszed
Ha ébren vagy: ki tudná vágyait
Istenkeblednek szüntelen betölteni!

HERAKLES

Eh, mit busulsz te rajtam: semmi gondod
Reám.

DEIANEIRA

Beteg vagy édesem, vagy álmos?

HERAKLES

Mikor voltam beteg? Nyitott szemekkel
Hol láttál álmost? Ébren mondom, asszony
Megvénültél, nem kellesz.

DEIANEIRA *(reszketve)*

Istenem

Honnét ez? Óh tekints reám Herakles
És mondd még egyszer, mert el nem hiszem,
Hogy e hang a te melledből suhant ki.

HERAKLES

Ha úgy gyönyörködöl meghallani:
Még egyszer mondom, vén vagy, nem szeretlek.

DEIANEIRA *(töredeztve)*

Igaz! Igaz! - Herakles! Ifju arcom
Rózsái melleden nyílottak el;
Szemem tiedben veszté el világát;
Szép homlokom csókodtól száradott el,
S most már, midőn egész valóm megolvadt
Szerelmednek tüzeiben; most, midőn
Mint a napfénytől a harmat kiégtem -
A párába szállva, lelked gőzkörébe
Semmültem el: most azt kiáltod:
Megvénültél nő, nem kellesz nekem!
(Kaliste karjára dől.)

HERAKLES

Mért a sziréni ének szádban, asszony?
Heraklesnek beszélsz? fagyos szavakkal,
Pityergő képpel kísértesz: hogy újra
Lobbanjak lángra? Reszkető nyögéssel
Készülsz kirázni kedves álmaimból?
Mi vagy te ahhoz képest? Barna szén,

Mely abban büszke, hogy egykor parázs volt.
Leány korodban hűn szerettelek
És mint ifjú nőt is, mert azt hívé:
Hogy a nő, míg mozog, szeretni képes.
Örök tavaszt hívék ragyogni egykor
Jégsíma arcodon; örök havat
Keblednek halmain; örök tüzet
Szemed villámiban, mely szép vala
És fénybogárként éjjel is világolt.
És most az arc ránczá szövődött meg;
A mell völgyé apadt; a villogó szem
Szétszórva fényt, méccsét törpült.

DEIANEIRA *(keserűn)*

S az eskü, jó Herakles?

HERAKLES

Esküjét,
Azt gondolod, Herakles megtöri?
Midőn esküdtem, azt mondtam neked:
„Szeretlek” s újra esküszöm, hogy akkor
Szerettelek. De azt nem mondtam, úgy-e
„Szeretni foglak?” mert olyat nem ígér
A józan ember: mely indulaton
Alapszik. - Most halld, asszonyom, a végzést
Férj és nő lenni e nap megszűnünk.

DEIANEIRA *(lábához omlik)*

Herakles, Óh, csak el ne űzz magadtól:
Még úgy boldogtalanná nem teszesz!
Hagyj meg rabnődnek.

HERAKLES

Annak megmaradhatsz!
Jer Jole! Jer! én tégedet szeretlek.
(Megfogja karját.)

DEIANEIRA *(csillogó szemekkel felszökik)*

Gondoltad, a féltés lesújt, megöl
És majd toromban üled nászodat,
Korcs Isten! E kebelnek izmai
Meghajlanak, de széjjel nem szakadnak;
Te meg nem ölhetsz egy asszonyt az által,
Hogy megcsalod; de az téged megölhet.
Nem, nem kívánom! Hisz fáj nekem is,
Ha szenvedsz; óh, mi egy vagyunk a testben,
Mint a szellemben voltunk - vagy talán
Most is vagyunk. *(Hízelve.)* Hiszen te csak velem

Most játszál! Úgy-e csak játszál Herakles?
Mosolygsz! Igen! Óh, én boldog vagyok,
Megint a régi hű Deianeira
Meg is csókolsz úgy-e? Csak egyszer, egyszer!

HERAKLES *(hidegen)*

Ha csak azt kéred, többször is. Nesze!
(Megcsókolja.)

DEIANEIRA

Ne többször! A csók, melyet év előtt
Ajkamra nyomtál: holdakig meleg volt,
Vérfoltokat sütött ki arcomon
És sebjeit az üdvösség gyógyítja.
S ez mily hideg csók! Még könnyűimet
Sem bírta felszárítani! Ne többször,
Ne többször! Mert a férfi csálni nem tud,
Hogy a nő meg ne tudja. *(Büszkén.)* Hős Herakles,
Te fogsz szeretni még. *(Indul.)*

HERAKLES *(nyugodtan)*

Az meglehet.

DEIANEIRA *(visszalép)*

Nem, nem megyek! Meg kell jól látnom arcát
Annak, ki gyilkosom. - Idébb leány!
Elöttem mit remegsz?

JOLE *(hozza lép)*

Mért félnék én te tőled!

DEIANEIRA *(kezét megfogja és szemébe néz)*

E sötét haj, -
E nagy bogárszem, - e halvány pirosság
A liliom arcon, - ez ifjú kebel, -
(Elereszti kezét.)
Herakles! ő szebb mint én! *(El.)*

HERAKLES

Azt tudom.
(A lantoshoz.) Te csillag-olvasó! Mért állsz meredve?
Nincs dalod menyegzőmre?

LANTOS (*húrjait eltépi*)

Megszakadt
A lélek- és a lanthúr.

HERAKLES (*jóízűn nevet*)

Ha ha ha!

MÁSODIK FELVONÁS

KÉT ASSZONY

*Személyei: Herakles. Euristheus. Philoktetes. A lantos.
Jolaus. Deianeira. Jole. Násznép.*

(Terem: egy széken ül a sápadt Deianeira.)

DEIANEIRA

Mellem dobog, s törött lélegzetem
Alig suhog, - és olyan csendes
Mint halni készülőé aki fél,
Gyorsan lélekzene: mert mindenikben
Az elröpülő lelket véli látni.
De semmim sem fáj, csak szívem dagadt
És fölrepesztni készül mellemet.
Óh, mért fáj, hisz Heraklesem velem
Csak játszott, hogyha meg lehet bocsátni
A játékot, mely kínkacajt fakaszt
És a játszóik közül egyet megöl.
Mért ámitom magam? Komoly lemondás
És jól kimért gúny volt, amit Herakles
Hozzám szólt. Gúny - gúny, óh, csak ez nehéz!
(Fejéhez nyúl.)
Le a gyöngyökkel; van szememben úgyis
Elég. Le a bársonnyal is, minek nekem?
Vén rabnőnek a pokróc szebben illik.
És jobb is a könyűket törteni,
Mert újakat fakaszt ki durva szőre.

JOLE *(bejön, búsan néz a nőre)*

Ne lágyulj meg leányszív! - Asszonyom!

DEIANEIRA

Mi van még rajtam, ami egy királynét
S Herakles nőjét jegyzi? Semmi sem!
Csak egy, *(Tompán.)* a bánat.

JOLE *(hozzámegy)*

Asszonyom.

DEIANEIRA

Ki az?

Hah, lány, te vagy? Miért jössz? Felkölteni
A kint, melyet már félig eltemettem,
Hogy rég nem láttalak?

JOLE

Nem.

DEIANEIRA

Mért tehát?

JOLE

Midőn lakodba jöttem, és sirék;
Te azt mondtad: ne sírj, jó lányka, ne,
Anyád helyett anyád leendek én;
És én lányoddá akkor nem lehettem.
Most megfordult sorsunk: te vagy szegény,
Szegényebb tán, mint akkor én valék,
Neked kell a gyámlány; jer és fedezd fel
Mind azt, mit érzel, és mit vagy teendő;
Talán segíthetek célobban én is.

DEIANEIRA (*vad indulattal*)

Bódult! férjem neje lányom legyen?
S apádnak lánya nője is legyen?
Ha, ha! Mi szép rokonság. (*Megragadja Jolét.*)
Balga gyermek!
Elég vénnek látsz már te is anyádnak?
S a még leendő harcot is közöttünk -
Mely tartja bennem még az életet, -
E szóval „légy anyámmá” szívtelen
Készülsz elrablani? (*Gúnyosan.*) Jolém, nem úgy,
„Lányom nincs! És ha volna is: minek?
Nő lenne csak és nő én is vagyok,
Különben a nem édes gyermekek
Csak mostohák.” Ezt mondtad nékem egyszer.

JOLE (*hidegen*)

Igaz. Mint küzdesz hát velem?

DEIANEIRA

Sírok

Rimánykodom; a nő ennyit tehet.

JOLE (*gúnyosan*)

A harc közöttünk ennyiből fog állni?
Én hát másképp vívok: hízelkedem,
Játszom, mosolygok.

DEIANEIRA (*esengve*)

Azt ne lány! Ne azt!
Óh mért vagy ifjú, mért vagy szép? Ha szép vagy,
Szép vagy pedig. - Leány, kedves leány!
Minek a szépség néked? Add nekem!
Csak egy sugárt szemednek fényiből, -
Egy rózsát ifjú arcod tüköréről,
Egy szálat szép hajadból; s érte vedd el
Két perc után létem.

JOLE

Nem adhatok,
Magamnak is van szükségem reá!

DEIANEIRA (*dühösen*)

Csábítani, úgy-e csábítani?
Heraklest elcsábítani? Nem adsz?
Úgy-e nem adsz hát? Majd veszek magam.
(*Neki szökik.*)
Lehúzom rólad a színt, a szemet
Kiszúrom, - a haját kitépem!

JOLE

Asszony!
Őrült vagy? Emberek, segítsetek.

HERAKLES (*Euristheus bejő utána.*)

Mi ez, nő?

DEIANEIRA (*leverten*)

Harc.

HERAKLES

Egérharc. S érte téged
A lyukba teszlek. (*Megfogja Deianeirát.*)
Jole, kedvesem,
Öltözzél, a násznép gyülmögni kezd.
(*Elviszi Deianeirát.*)

EURISTHEUS

Köszöntlek, ez ünnep szép virága!

JOLE

Te is szépnek látsz, jó öreg?

EURISTHEUS

Pirosnak,
Mint őszkükürcs, mely nőtt Oichelia
Véres mezőin és dicső fehérnek,
Mint ősz atyád holt arca.

JOLE

Hah, temesd el
E szót magadba, mélyen, sárga ember!
Mért zúgod azt fülembbe?

EURISTHEUS

Mert talán
Megszédültél s kell egy kevés hideg víz.
Mely eszméletre hozzon.

JOLE

Semmi sem kell;
S lelkemnek titkait ne lesse senki.

EURISTHEUS

Így meg nem élünk. Tán azt gondolod
Nem ismerem legtitkosabb úrét
Keblednek? Azt hiszed: nem leskelődtem
Egész nap mindég kis lábad nyomában?
Nem hallgatóztam ágyad vánkosánál.
Mit álmodol? Elöttem nincs titok.
Tudom, hogy érted dulta szét Herakles
Szép honodat; éretted ölte meg
Atyádat, hogy kéjhölgyévé tehessen.
Még többet is tudok; füledbe súgom:
Te őt gyűlölted, s most is gyűlölöd.
Ne rettenj meg, leányom, oly nagyon!
Mit én tudok: az annyi, mintha csak
Magad tudnád. Nem szólsz? Akarsz velem
Egy célhoz jutni?

JOLE

Én veled? ki téged
Nem ismerlek másként: mint királyt,
(Élesen.) És mint Herakles nagybátyját.

EURISTHEUS

Igaz,
Jól ösmersz kívül, ámde bent sehogy.
Nekem van országom téres, kies;
Van gyermekem, vitézim, s mindenem;
De egy hibázik, a lélek nyugalma.
Midőn Heraklest szülte anyja: egy jós
Jövendélé, hogy e fiú vagy ennek
Utódi elpusztítják honomat,
S családommal földönfutó leszek.
Gondolhadd a kint, mely szívemre tört,
Dühödve a gyilkot kezembe fogtam,
Átütöni széles mellét a fiúnak.
De a gyilkok széttörve hulla el,
Mert a fiú Zeus Isten gyermeke.
Leverten a szent jóshoz fordulék,
Ki szárazon csak azt felelte: „Istent
Csak Isten s önnön keble veszthet el”.
És öszülék azóta kín között
Miért van oly parányi körre az
Erő szorítva, hogy a vágy ezernyi
Részét sem bírja létesíteni.
Míg öszülék: Herakles férfi lett;
Emberrel, szörnnyel és szellem fiúkkal
Csatára küldtem; kába én! Hivém,
Hogy a dicsőség szomja fojtja meg;
De ő csak győzött mindenütt! s nekem
Győzelmeit regélte; ekkor újra,
Boszúm felébredt, és utána csúsztam;
Homok- és bérceken, térdem s talpomon;
Meglesni, hol van a gyilkok helye,
Kéblében; és azt végre feltaláltam.

JOLE

És hol?

EURISTHEUS

Szívében. Most, lány, újra kérdem:
Akarsz-e frígyet kötni?

JOLE

Miért csak épen
Én?

EURISTHEUS

Mert te szúrhatod halálra csak.

JOLE

Úgy nálad nélkül is elvégzem azt!

EURISTHEUS

Miképp?

JOLE (*gyilkot húz ki*)

Midőn velem nyugszik: leszúrom.

EURISTHEUS (*nevetve*)

Te döre! Mondtam, őt fegyverhegyével
Nem ölheted meg, mert Isten fia.
Minek tartod kezében?

JOLE (*elveti*)

Jaj nekem!
Minden reményem elveszett.

EURISTHEUS

Talán nem.
Akarsz-e frígyet kötni?

JOLE (*ölébe dől*)

Akarok.

EURISTHEUS

Nyugodtan hát és hallgass meg leányom
Herakles két lény, ember s Isten is
Örök vagy halhatatlan lenne ha
Meg nem vegyítné a porral magát;
De ő közénk vegyült s felolvadt
Az embertermészet gyöngéiben.
Most ő reményl, most küzködik, sóvárg,
Busúl, mosolyg, gyűlöl, miként te, s én;
Mért volna hát egészen sérthetetlen?
Hős tetteit elküzdte mind, a földön,
Nincsen csata, mely hozzá illenék;
A harcos lélek meg nem tud pihenni
Ha nincsen vívni senkivel, kiszáll
Önkeble ellen a végső csatára,
Nyerjen, veszítsen, mindegy, ő hal el.
Most ő szeret, forrón, - mint nem tudunk
Mi többiek: és lelke mindenét
Központosítá ez egyetlen egy
Ösztönben. - Azért szép leány; ha könnyít
A bosszúállás sorsodon: szeresd őt: -
Csókold, öleld, dőlj égő keblire; -

S midőn megolvad, mint az érc a tűzön,
Midőn sír, izzad, reszket melleden
Kacagj szemébe, s csald meg őt. -
Ez a ti gyilkotok, asszonyszemélyek!
Jer, zeng a nászi dal! s talán halotti.
(*Kezénél fogja Jolét s elvezeti.*)

HERAKLES (*jön Philoktetes és Jolausszal*)

Vigan Philoktetes, új nászt ülünk!
Ne légy oly szótalan; mi bánt? s te fickó
Mért nem táncolsz kinn a többek között?

JOLAUS

Ki véled annyi évekig barangolt
Sziklán, bérceken keresztül: nem csuda,
Ha lábait nem bírja. Hej! Herakles
Előbbi nászodon különb legény
Voltam még talpomon. Óh, nőd, szegény!

PHILOKTETES (*megragadja Herakles kezét*)

Nem kértem még soha semmit se tőled;
Mert nem szoktam koldulni, azt tudod;
Hanem ha most kérek: mit fogsz felelni?

HERAKLES

Legyen

PHILOKTETES

Bocsásd el a nőt tömlöcödből.

HERAKLES

Ereszd ki.
(*Philoktetes el.*)

JOLAUS

Én még többet is rimánlok
Ha hú szolgálótól azt meg nem tagadnád.

HERAKLES (*mosolygva*)

Ha nem lesz sok.

JOLAUS

A régi nőt ne üzd el;
Egyszer rabnódnak hagytad, és Herakles
Szavát mindig megtartja.

HERAKLES

Ám legyen meg.

JOLAUS *(örömmel)*

Most már elbírom lábamat, s ma még
Addig hányom vetem, míg meg nem ifjul! *(El.)*

HERAKLES

Jó - jó - nem úzhetem el mert nejem volt,
Vagy inkább: mert egyszer szavam adám.
Mi gondom többé rá? Egy percenet
És újra vőlegény leendek. A nő
Csak addig házastárs, míg a teremő
Szabályának: „szeretni” megfelel;
S ha ezt nem bírja, sem önnön maga
Élvezni, sem mást élveztetni nem tud:
Csak földteher, s élettelen agyag.
Mert mint tavasszal a kertekbe két szál
Ibolyát ültet a kertész, hogy egyike
Teljesnek nyíljon, s bokros fürtivel
Jelelje ki a fajt, - s a másika
Csak magvat hozzon: úgy az asszonyember
Csak fajt tenyészteni van előteremtve.
Soká öltözködik menyasszonyom.
Hah, zúg a kürt! Jer Jole, itt a násznép!
(Férfiak és nők jönnek; Herakles elővezeti Jolét.)

NÉPSZÓNOK

Fogadd el jobbagyid, s vitézeid
Leghűbb kíváнатát: hogy boldogítsd
Zeus fiát, a győzhetetlen embert.
(Kincset raknak Jole lábához.)

RABNŐK

Legyen szerelmed oly bájjal virágzó,
És olyan szende, mint e kis halom.
(Virágot szórnak elébe.)

JOLE *(magában)*

Volnék pór, e fény elszédítene.
De még egy hódoló hiányzik. Óh!
Ne jőne bár!

DEIANEIRA *(jön gyászba öltözve)*

Mint rabnőd eljövék
Nászodra én is, nagy király; fogadd el
Egyetlen kincsemet, mit adhatok.

(Egy inget ad Heraklesnek.)

Öltözd fel a menyegző éjszakán;
Neked menyasszony, nincs ajándokom.
De van kérésem, melyet szívszakadva
Intézek hozzád: úgy szeresd Heraklest,
Mint én. *(Indul.)*

HERAKLES *(megnézi az inget)*

Megállj! vidd vissza öltönyöd;
Ez véres, és menyegző éjszakámon
Nem hordok véreset.
(Visszaveti.)

DEIANEIRA *(kétségbeesve)*

Óh, jaj nekem! *(El.)*

HERAKLES *(int s a nép eltávozik)*

Jolém, magunk vagyunk. Kell esküszó,
Mely megtudatja véled, mint szeretlek?
Ha kell: ím esküszöm: hogy nincs az égben,
Nincs Vulkán műhelyében lángözön,
Mely jég ne volna lángom ellenében.
És esküszöm még azt is, mit soha
Nőnek nem esküvém: hogy kívüled
Több földi nőt szeretni nem fogok.
Most szólj te, hogy szeretsz-e?

JOLE *(remegve)*

Én szeretlek.

HERAKLES

Úgy élj mint e szó nem hazug. Nejem!
Mért reszkettél meg?

JOLE *(rendbe szedi magát)*

Óh, édes Herakles!
Én nő vagyok, és a mi jellemünk:
Remegni. Minden hirtelen öröm-
S bánattól megmered szívünkben a vér.

HERAKLES

Kicsókolom hát a fagyot.
(Jolét megfogja, ki elhúzódik.)
Mi ez?

JOLE

Herakles, egy kérésem van, ha azt
Betöltöd; úgy szeretlek mindörökké.

HERAKLES

Mi az?

JOLE

Egy holdja épen már ma van
Annak, hogy jó atyámat eltemettük;
Engedd, hogy e nap még érette sírjak.

HERAKLES

Nehéz egy percecskét is várni. De
Hú nő csak a hú magzatból lehet.
Sírhatsz. - Reggel tehát?

JOLE

Nem; holnap este.
A csillag, a hold, és az éjmagány
Leghűbb barátja a szerelmeseknek.

HERAKLES

Úgy holnap estig árva lesz Herakles!
(*El Joléval.*)

(*Kert. Éjszaka.*)

DEIANEIRA (*jön*)

Elcsendesült a nép, mely kínomon
Táncolt. A vőlegény! - Hah, félre tőlem
Rossz gondolat! A vőlegény siratja
Avult nejét; - igen! siratja; ezt
Kell hinnem, mert másképp megőrülök. -
Ajándokom nem vette el! Talán jó!
Magam sem tudtam, és most sem tudom
Mi az? - Jól látok-e? Ki jó felém?
Hah, a menyasszony jön meghűteni
Tűz keblét! Messze - messze fuss el asszony -
Te ilyet nem nézhetsz.

(*El sebesen.*)

JOLE (*jön*)

Még egy napom van,
Csak egy napom; és nem tudom miért
Rimámkodtam ki ezt is? - Óh tudom
S megvallani még sem merem. Ki véle!

„Szeretsz!” Elég! Mindent megmondtam; és
Nem kérde senki, nem hallotta senki.
Mindennap egy istendal hangozott
Ablaklugosaim közt és a dalnok
Remegve nézett fel: hogy értem-e?
Az csalt ki most is hát leány? Igen!
Az első csókot titkon rálopom
S a többi vesszen el cserében a sírért!
Ott jön! Hová legyek! agyonpirúlok.
(Egy bokor mellé húzódik.)

LANTOS (*jön, kezében lant*)

„Nincs több szegény, csak én, nincs több szegény,
Csak a lantos; csak a lantos szegény!
A pór nyugodt, nem bántja lelki vágy, -
Nem álmodoz tündérvilági lényért;
A földön kóborol, szánt, és magot vet, -
S nincs gondja több: ad-e esőt az ég?
A hős mit álmodik: csak harc s dicsőség
S azt véren szerzi meg; gyermek dolog!
Hegyes vassal piros vért önteni!
És a király mi boldog! kincs között
A föld legfőbb trónusán mosolyg
És amit álmodik vagy szíve kíván:
A rabnép megreszketve tölti be!
Óh Istenem! Mi boldog a király!
De a dalnok, kit a föld megnevet,
Kit holdkórosnak csúfol a világ,
Kinek nincsen hazája, nincs laka,
Kinek a nappal bűvös lámpafény,
Kinek az éjjel szellemek hazája,
Kit álmi közt görcsök rángatnak össze,
Ki képzemények földén édeleg
És bűvsugárt rabol a szellemeiktől,
Önvesztire. Hah, mert az Istenország
Üdvét megérzi, s érte dalra kél,
Őrjöngve, mert odáig lantja nem hat
És itt alant nincsen ki értené,
Mert aki érti az csak olyan örült
Mint ő maga, - óh, mily boldogtalan
Csak zeng, csak zeng, míg húrja megszakad!
Nincs több szegény, csak én, nincs több szegény,
Csak a dalnok, csak a dalnok szegény!
Hah, mért rezeg kezemben e darab fa?
E nélkül boldog volnék! El vele
A porba! (*Nézegeti.*) Elhajítsalak? Minek vagy,
Ha nem szólsz? Lelkem adja untalan
A hangot húrjaidba? És utóbb is
Elvesztesse rád életfuvalmát?

Nem, nem, nem hordalak! Nem adsz te semmit
Nekem! Csak elveszed! Hitvány barát vagy
S idétlen visszhang; menj a porba hát.
(Elveti lantját s Jole felveszi.)
Nyögsz! Megszakadt fakebled? Semmi sem,
Most már szabad vagyok és társtalan,
Most könnyű és vidám! De boldog-e?
Nem; még most is boldogtalan; szorong
A szív és kér! De mit? Leányt, leányt!
Jolét, az égi leányt! Ah, nem jön ő!
Nincs több szegény csak én!”

JOLE *(a húrt megrezzenti)*

Csak én!

LANTOS

Mi az?

Most is visszhangzod a mell kínait!
És csúfolsz rossz darab fa.
(Indulattal lantjához indul, s Jole kezében látva, megáll.)
Hah te vagy!

Ne fuss!

(Megfogja.) Hiszen ösmerjük már mi egymást!
Agyamba teremtélek meg és
Azóta keblemben nővel virágnak;
Szememből öntözgettelek naponként,
Hogy meg ne hervadj; lány, ne is tagadd;
Légy néma, én szavad így is megértem,
Mert reszket szíved és arcod pirul.

JOLE

Bocsáss el. Ifjú te nagyon merész vagy!
Én nő leszek!

LANTOS

Enyém?

JOLE

Heraklesé.

LANTOS

Mindegy, ma még enyém! Elég a földön
Egy éjszakát üdvök közt élni át. *(Megöleli.)*
(Euristheus Jolaust karjánál fogva vezeti s Joléra mutatva szól: „Láttad?”)

HARMADIK FELVONÁS

VÉRES ING

Személyei: Herakles. Euristheus. Jolaus. Deianeira. Jole. Kaliste s több rabnő.

(Kert. Alkonyat.)

EURISTHEUS *(jön Jolausszal)*

Láttad hát a hű nőt, kiért Herakles
Deianeirát elhagyá? koldus fiúval
Szerelmeteskedik a nászi éjen.

JOLAUS

Szörnyűség! Mit teszünk most?

EURISTHEUS

Mit teszünk,
Azt kérded? Van kérdezni most idő?
Áruld el Jolét.

JOLAUS

Elhiendi-e
Egy szolgának szavára? Tedd uram
Magad, mit én rám bízol.

EURISTHEUS *(megütkezve)*

Én? Bolond!
Mi gondom nékem arra?

JOLAUS

És nekem mi?

EURISTHEUS

Elég rossz szolga! Elmegyek tehát
És elbeszélem kedves jó uradnak,
Hogy leghívebb szolgája, amidőn
Urának boldogságát látja kockán:
Mint a hal akkor is némán fülel;
És majd gondolkozunk: ugyan miért
Tevé ezt Jolaus? könnyen lehet
Hogy azt sütjük ki: Jolaus kerítő. *(Indul.)*

JOLAUS

Maradj! Mikor mondjam meg neki?

EURISTHEUS

Ma,
Itt e helyen, midőn menyasszonyával
Fog édelegni.

JOLAUS

És mért épen akkor?

EURISTHEUS

Rövidlátó! A hős megtudva azt
Hogy keblén egy kígyót szorongatott:
Megfojtja, és a régi nőt bújában
Szívéhez zárja.

JOLAUS

Bár úgy lenne! Én
Deianeiráért mindent teszek.

EURISTHEUS

Nézd csak, jön a menyasszony! Milyen álmos!
Mily halvány! Nem csuda; múlt éjszaka
Enyelgett. Menj fiam, - kikémlelem
Még jobban a bűnöst. (*Jolaus elmegy.*) A jó bolondot
Rászedtem. Mindent el merek követni,
Csak aztat nem, hogy a nagy óriás
Szemébe nézzek; mert egy félkeze
Kirázná lelkemet; teremte eszközt
Mindenre a sors, csak legyen, ki azt
Használni tudja, és én jól tudom.

JOLE (*Euristheus karjába dűl*)

Bocsáss meg, frigyünk megszakadt.

EURISTHEUS

Hogyan?

JOLE

Én nem segítek célodban.

EURISTHEUS

Nem-e?
Hamar felejtet a tort, melyet ültél
Apád fölött; nagyon hamar, menyecske.

JOLE *(fájdalommal)*

Azt nem, de tenni semmit sem merek!
Euristheus! Hogyan csaljam meg őt, -
Őt, a kedves fiút!

EURISTHEUS

Leány, kit értesz?

JOLE

A lant - vagy inkább is: senkit sem értek,
Csak azt akartam mondani: Herakles
Megölhet vad dühében, s élni vágyok.

EURISTHEUS *(magában)*

Mindegy már; így vagy úgy. *(Joléhez.)*
Kedves leányom!

Igaz, te ifjú vagy, s kár volna érted,
Ha mérgében széttépne; ezt ma reggel
Gondoltam csak meg! Semmi az, ne búsulj;
Csak már ma játszd el még hűn a szerelmest;
Egy nap nem a világ! A tengeren
Van csónakom, - holnap viradt előtt
Megszöksz velem. Elég nagy a világ
Elférünk benne.

JOLE

Óh, minek nekem
Az atya? Benned új atyát találtam.

EURISTHEUS

S nem mostohát.

JOLE

Még egyet jó atyám!
Egy ifjat elviszesz, kit én óhajtok?

EURISTHEUS

Miért ne, hármat is! A föld inog,
Herakles lépte ez. Isten veled!

JOLE

Megállj egy percig, elmegyek veled.
Örömtől reszket minden ér tagomban;
Lecsendesítem egy kicsint. Siessünk.
(El Euristheusszal.)

HERAKLES *(jön)*

Nem jó menyasszonyom, s az estve itt van! *(Föltekint.)*

„A csillag, a hold, a szerelmesek
Barátja”, mert fagyos fény mindenik
S ilyen kell a kebelnek, hogy hevében
Ne olvadjon szét, és ne égjen el;
Mi is leendene a nagy világból,
Ha minden szellem, állat és növény,
Mi párószik, nappal páródzanék?
Megégne a föld, ég, a nap maga,
A lég, a víz, és a sok Istenek,
A tűzvilágban semmülnének el.
„Szeretni!” E szócskát ki érti úgy,
Amint kell érteni? E szó: Isten maga;
Vagy még annál is több: az Isteneknek
Bölcsője. Még minekelőtte ők
Születtek és még nem volt gondolat,
Nem kezdet; már e szó ébren vala,
A porszemek- s gőzcseppeket e szó
Nászítá össze, hogy legyen világ
S világban Istenek. Mert a világ
Csak e nász gyermeke, s az Istenek
Csak a rokon lények kis gyermeki. *(Jole jön.)*
Óh, Jole, mily későn jössz! Jer közelb
(Ölébe ragadja.)
S olvadj föl vélem itt: hogy elvegyülve
Hím-vérem és lelkemnek lényegében
Ne sóvárogjak asszonyért, s kijátsszam
A sárgyúrót, ki részeg mámorában
Az embert két példányban nyomta ki.

JOLE

Herakles, szétszorítod szívemet!
Ah, így szeretni én alig bírok!

HERAKLES

Gyengébben foglak hát menyasszonyom,
Mért törném össze a harmat kebelét?
De még nem is csókoltál! Én se még.
(Megcsókolja s Jole megsápad.)
Mért sápadsz édesem?

JOLE

Megszúrt szakállad!

HERAKLES

Levágom holnap. Arcomon szakáll nincs
Nyomd rá hát csókodat, - a szűz ajak
Első csókjait!

JOLAUS (*melléje megy*)

Nem első az, uram!
Az első tegnap a lantosnak adta,
Egy dalért.

(*Jole felsikolt.*)

HERAKLES (*fölugrik*)

Nő, igaz?

JOLE (*remegve*)

Igaz! Igaz!

HERAKLES (*rémitő dühhel*)

Koldus! Te egyet sem bírsz megszeretni,
Mégis kettőt akarsz! Egyetlen egyszer
Csókoltalak meg, és sápadt maradtál.

(*Gúnyosan kacagva.*)

Mert szűrt szakállam! Meghalsz gyáva nő!
(*Karjával a légbe emeli, agyonszorítandó.*)
Mi ez? (*Az elájult leányt leereszti.*)

Karomnak izma megmeredt
S nem bírom összenyomni, hogy közötte
Szétmorzsolódj! Asszony! Te puha asszony!
Mi van benned? Vesédre kúcsolódott
Karom bűvvillany lepte meg s lerezgett
Az érceren keresztül a szívig;
És nem bírok - és semmit sem bírok!
E kéz, mely Antaeust ropogtatá
Egy békacsontot összetörni nem bír.
Nézd Jolaus! Még tátoz! Nézd csak őt!
Mert én nem nézhetem tovább! (*Elfordul*). Ha, ha,
Ne vessünk Jolaus! Úgy sem tudunk
Mást tenni! (*Euristheus jön.*) Vén! Ne vess velünk te is!
Ha, ha, ha, így! Jolaus, fogd meg karom,
Nagyon bágyadt vagyok!

(*Jolaus egy pázsit székre viszi.*)

EURISTHEUS (*Joléhoz hajlik*)

Élsz még leány?

JOLE (*fejét felemeli*)

Te itt? Mikor megy sajkád?

EURISTHEUS

Semmikor.

(Eltávozik.)

JOLE

Hah, megcsalt még e vén is! *(Visszarogy.)*

HERAKLES *(hidegen)*

Jolaus!

Űzz el minden nőt házamból e percben!

JOLAUS *(fájdalommal)*

Minden nőt!

HERAKLES

Mondtam.

JOLAUS

Istenem! Mi lesz,

Belőlünk? Nagy Herakles, minden asszonyt
Nem űzhetünk el.

HERAKLES *(komoran)*

Mért?

JOLAUS

Ki fogna főzni?

HERAKLES *(felkél)*

Hagyj meg hát egy vénet. *(El.)*

JOLAUS *(Jolét megrázza)*

Először is

Te menj! Vagy még feküdj; majd erre hajtom
A többit is. *(El.)*

JOLE *(felvászorog)*

Megcsalt Euristheus!

Hah gyáva asszony jellem, gyáva szív!
Megfagysz a legkisebb viharban is;
Elveszted lélekéberségedet,
Ha vész közelg és földre rogyasz sikoltva,
Mi vagy te? Nem annyi vér s ideg
Van benned, mint a durva férfi-szívbe?
Miért nem állsz meg hát helyén? Minek
Szorúlsz az oldalhoz. *(Mellére teszi kezét.)*

Mostan kitéplek!

(Sóhajtv.) Volnál enyém: megtenném. - Nincsen-e

Más életműszer bennem, mely csatámat

Kivívná? A fő, az ajak? Hiába!

Az asszony csak szívével tud csatázni

És oly mezőn csak, ahol csalni kell;

(Keserűn.) Most már semmit sem ér; kiösmerek!

De mégis! Nincs, hiába több remény;

Le kell pályámról lépni! Óh, megöl

E gondolat! *(Kézét összekulcsolja.)*

Megállj, megállj! Mi volt

Amit Deianeira tegnap este

Nász-öltönyül nyújtott a vőlegénynek?

Egy véres ing! Mért volt az véres ing?

És mért nyújtotta épen nász alatt?

Miért mondta „jaj nekem” midőn Herakles

El nem fogadta? Mért kiálta egyszer:

„Te fogsz szeretni még Herakles engem” -?

Nincs-e itt egy titok elrejtve? Nincs-e

Az ingben bűverő, melyet lehetne

Használni? Ezt ki kellene nyomozni;

És még ma. Bátran csak leány! Amott jó

Deianeira; most mind vedd elő,

Amit csak tudsz: mert önfajod csalod meg.

(Deianeira jó.)

Segíts, segíts. *(Lábához omlik.)*

DEIANEIRA

Te üdvöm gyilkosa,

Te mersz még kérni tőlem? Mondd, mi van még,

Amit nem adtam

JOLE *(felkel)*

Egy bocsánatot.

Én vétkezém, jó asszony, ellened;

De minden vétkem: hogy leány vagyok

S mint ifjú lány elég hiú Heraklest

Rabomnak látni. Óh, Deianeira

Én nem szerettem férjedet soha

S ő is csak azt szerette bennem, ami

A nőt teszi; nem voltam álminak

Választott ideálja; ő kiküzdve

Minden csatát a földterén, busongott,

S unalmában eszébe jött szeretni;

Mínthogy más nő nem volt közel, szemét

Rám vette; s nem tudom mért: már megutált;

Talán mert nője is bír annyi bájjal,

Mint én; talán mert nője is csak asszony,

Mint én. - Azért, ha el tudod felejteni
Fájdalmaid, vagy orvosolni vágyod:
Hódítsd meg újra őt; hízelgj neki,
Vagy vedd elő mind, amivel mi nők
Igézni szoktunk; - és élj boldogul!

DEIANEIRA

Haszontalan! Herakles megvetett!
Mi volna ily kisenyvedett kebelben:
Mi őtet vissza bírná csatlani?

JOLE

Ha jól emlékezem szavadra, egykor
Azt mondtád: ő fog még szeretni téged;
Hol a talizmán, melyben bizakodtál?

DEIANEIRA

Ott, hogy távozz leány. Ez többet ér
Mindennél. Még ifjú és kellemes vagy,
Boldog lehetsz.

JOLE

Ha válaszod csak ez
Úgy elmegyek. Hanem felejtsd azt,
Hogy hős Herakles itthon ülni nem tud
S a messze földön sok szép lány lakik.

DEIANEIRA

Ne mondd, ne mondd!

JOLE

Ha úgy parancsolod,
Nem szólok semmit; sajnállak szívemből,
Hogy boldog lenni nem tudsz és lehetnél.

DEIANEIRA

Egy könnyet látok arcodon, talán
A részvét könnye! Óh, hiszen te is
Csak nő vagy, mint én; és ifjú szíved van,
Mely rossz még nem lehet; jer és ölelj meg!
S ha sorsom érdekel, figyelj szavamra.
És adj tanácsot, mit legyek teendő.
Sok év előtt, midőn még lány valék:
Vitézek küzdtek értem és közöttök
Nessos is, egy hatalmas óriás;
Szép volt s magas mint bércek cédrusa,
De mégsem oly dicső lény, mint Herakles,

Ki Istennel vívta el csatáit;
Hogy engemet megnyerjen. Egy napon
Nászunk után Herakles felfogott
És vitt honába; Nessos jött velünk,
Midőn egy széles, mély folyó kanyargott
Előttünk, Nessos megszólalt: Herakles!
Te kisebb vagy, mint én, ahol te úszol
Én lábolok csak; hogyha nem neheztelsz,
Én nődet átviszem, s te ússz előre.
Herakles úszott s én remegve csüggttem
Az óriás karjában; és midőn
Már a folyam medréhez ért velem,
Nessos megfordult, visszavitt, - s csúfolva
Kiáltott férjemnek: kövesse őt
És futni kezd. Megmeredt Herakles,
Mert tudta, hogy az óriás ha fut,
Azt senki el nem éri; nagy dühében
A földön tombolt, és íját ragadta;
Szivem mellett suhant a nyíl, s az ifjú
Roskadva a homokba dúlt; piros
Arcát a szín megsárgult, és szemét
Reám meresztve szólt: „Deianeira!
A nyíl mélyen hatott, bucsúzni nincsen
Időm; emlékjelül fogadd el ezt;
(Ekkor gyorsan lehúzta a véres ingét)
Ha egykor a férj, akit most imádsz,
Megun, vagy hűlni kezd: e véres inget
Hordoztasd véle, és haló szerelme
Feléled újra.” Ekkor megszorítá
Jobbom s nagyot kacagva megmeredt.
Azóta a talizmánt őrizem.

JOLE

S mit vagy teendő most véle?

DEIANEIRA

Talán

Eltépem.

JOLE

Önnön boldogságodat
Eltépni! Add inkább nekem.

DEIANEIRA

Leány!

Rossz lélek szól belőled? Hogyha van
Hatása, újra te csábítsd magadhoz?
S én legyek eszközöd?

JOLE

Nem értesz engem.
Minek nekem kedves Heraklesed?
Használhatom én másra is.

DEIANEIRA

Bocsáss meg!
Ezt elfeledtem. Mit gondolsz tehát,
Ráadjam?

JOLE

Mért kérdezesz ily balgaságot?
Azonnal még ma!

DEIANEIRA

Jó.

JOLE *(megöleli)*

Óh, angyalasszony!
De megkönnyítéd lelkemet; mi csendes
Most szívem! Mert te még boldog leszel!
Megfogsz-e emlékezni néha rólam?

DEIANEIRA

Örökké jó leány! míg csak lehellek.
(Karjába fogja.)

JOLAUS *(jön egy sereg nőt hajtva)*

Hó! Még itt is van társ! Most vége a
Szerelmeteskedésnek! Asszonyim!
Herakles minden nőt elűz magától,
Azért előre!

DEIANEIRA

Istenem!

JOLE *(dühösen)*

Hazudsz!

JOLAUS *(Jolét a nőkhöz veti)*

Majd meglátjuk! - Most már mind együvé
Hajtottalak. *(Nézi őket.)*
Szép, szép, de kár hogy elmegy.

KALISTE

Jer hát velünk, ha sajnálsz!

JOLAUS

Úgy bizony!
Most sorba! (*Sorba állítja a nőket.*)
Éhen meg nem halhatunk,
Tudjátok azt: azért közületek
Egyetlenegyét főzni meghagyok.
Kinek van kedve itt maradni?

TÖBB NŐK EGYSZERRE

Nékem.

KALISTE (*megsimogatja Jolaust*)
Engem hagyj meg, kedves jó Jolaus!

JOLAUS

Ej nem! Csak vénet hagyhatok meg.

TÖBB NŐK

Óh, hiszen
Én vén vagyok.

JOLAUS (*mosolyogva*)

Csak merném mondani:
Tudom kitépnétek bajuszomat!

KALISTE

Hű Jolaus!

JOLAUS

Egy szót se! Már elég!
(*Deianeirát megfogja.*)
Kegyelmes asszonyom, te itt maradsz,
Én tégedet választlak; úgy hiszem:
(*Érzékenyen.*)
Elég vénnek lát tégedet Herakles.

DEIANEIRA

Meghálálom hű Jolaus.

JOLAUS (*Joléhez*)

S te szép
Kacér lány! Menj elől; majd lantosod
Az indulót nyomodban fűtyüli.

JOLE

Hah semmi pór. (*Deianeirához.*)
Emlékezz meg szavadra.

DEIANEIRA

Isten megáldj!

JOLE (*indul*)

Nyiladnak mérge árt-e
Mellednek büszke hős? Majd megtudom!
S ha ártni fog, torodra eljövök. (*El.*)

JOLAUS

Mit sírtok lányok! Majd utánatok
Kedveseitek elküldöm.
(*A nők mennek, Jolaus kezét keresztülveti mellén.*)

Istenem!
De fáj a szívem ily sok szép leányért.

NEGYEDIK FELVONÁS

ISTEN- ÉS EMBERNŐ

Személyei: Herakles. Jolaus. Hebe. Euristheus. Deianeira. Jole. Philoktetes.

(Terem.)

DEIANEIRA *(jön Euristheusszal)*

Most adj tanácsot, mit tegyek?

EURISTHEUS

Leányom!

Mindig véres volt Nessos öltönye?

DEIANEIRA

Nem; csak sebétől véres.

EURISTHEUS *(magában)*

Igen jó!

A nyíl méregben ázott, - és a vér

Az ingen mérges. - Jó lesz!

DEIANEIRA

Mit tünődöl?

EURISTHEUS

Gondolkozom, csak Nessos tégedet

Imádott; és azért adá az inget,

Hogy boldog légy; mert magas szerelem

Nemesen érez, és a halni készülő

Végső bucsúja nem színeskedés.

Leányom, késéرتsd meg, mi bűverő

Van benne; hogyha nem használ: bizonynyal

Nem is árt.

DEIANEIRA

És ha a vad óriás

Megcsalt? Ha csak bosszúvágyból tevő?

Mit is jelentett a kacaj: midőn

Végsőt vonaglott ajka?

EURISTHEUS

A kacaj
A nagy lelkek fohásza, amidőn
Meghalnak. És különben veszteni
Nincsen mit; ámde nyerni van elég.
Add rá!

DEIANEIRA

Jó, legyen! mindent megteszek;
A legrosszabb mi érhet, a halál;
S annak, kit a föld nem bír boldogítani,
Az nem nagy büntetés. *(El.)*

EURISTHEUS

Új tör, amelyről
Nem is álmodtam. Most Isten Herakles
Meglátjuk: ember megbír-e ledöntni? *(El.)*

HERAKLES *(jön Jolausszal)*

Kiűzted őket?

JOLAUS

Mind uram! Csak egyet
Hagytam meg, - egy sovány nőcskét.

HERAKLES

Ki az?

JOLAUS

Deianeira.

HERAKLES *(indulattal)*

És mért épen őt?

JOLAUS

Mert köztök legvénebb.

HERAKLES *(elszóródva)*

Igaz, nagyon vén;
Különben mindegy: ő vagy más akárki.

JOLAUS

Mindegy bizony; az egyik olyan álnok,
Mint a másik.

HERAKLES

Lódulj, ne ácsorogj!
(*Jolaus elmegy. Herakles nagy léptekkel jár föl s alá.*)
Nincsen tehát nő, kit lehet szeretnem!
Mind összesül egy pár nap csókjaimtól!
Pornak teremtvék, mért esengék értök!
És mégis! mégis! - Óh, nem jól vagyok!
Midőn eddig csatáztam, és csatámban
Megvérzettek: nevetve még nagyobbra
Vágám sebem, hogy több vér folyjon el;
És meg nem érzém: fáj-e a nyitott seb?
Most egy hitvány teremtés szállt velem
A síkra, és egy ér a szívközépen
Kettészakadt, pedig nem is győzött le,
Csak megcsalt! Jole! Jole! Hah, minek
E név most ajkamon? Elűztem őt!
És megtapodtam, mint csalárd kígyót.
Én Istengyermekeknek születtem egykor
S anyámtól csak sárgépemet nyerém;
Hogy korcs legyek, sem ég, sem föld fia;
Hogy mint korcs szellem fölfelé sovárgjak;
Hogy mint sár másszak a földnek porában.
Zeus! Zeus! Istentermészetedből
Semmit sem hagytál rám, emberfiadra,
Mint lángoló örök szerelmedet;
És ebben is megcsaltál: mert neked
Az ég ha nem hajol, leszállsz közénk
És lángaink meglöpva, visszamégy,
S helyében egy kettős természetű
Lényt dobsz a földre, mint én. - Ha, ha, ha!
A zsarnok Isten büntelen meri
Szeretni a mienket, és ha mi
Övéihez felnézünk, Tityusként
Földünk hátára fölszegez, s sasokkal
Rágatja szét mellünket. És az ok mi,
Hogy mink felnézünk? Ő, az alkotó
Miért nem méri meg mennyit bír a gép,
Melyet Prometheus unalmában csinált?
S mért fúj több szellemet rá, mint elég
Mozogni csak; - minek repkedni is neki? (*Dördül.*)
Haragszol rám Zeus? Mindegy nekem!
Én mint apámat, nem mint menny urát
Imádlak. - És ha nem tagadsz fiadnak
Adj egyszer már egy szép ajándokot,
Adj nekem asszonyt! Mert velőm lobog!
S egy óra múlva testetlen megyek fel
Lakodba, megkérdezni: mért sanyargatsz!
Te énnekem végetlen életet
Igértél egykor: tartsd meg! Adj helyébe

Végest de boldogot, mint a tied fönt!
 Minek két élet egy sárból csinált darabnak?
 Minek ha az első örömtelen
 Múl el? Minek ha a következőt
 A test nem élvezi? A semmi szellem,
 Melyet, dicsekszel, hogy szobrunkba fűjtál,
 Mért él tovább, mint a szobor maga?
 Vagy élet az, mely két különböző
 Alakban két kort él? Mért nem hagyod
 Itt együtt őket? És minek neked
 Ott fent a szellem? Óh, tudom, tudom!
 Hogy meg ne und magad; s a páralények
 Trónod körül táncoljanak; s az égi-
 Nöcskék hozzád - bámulni menjenek. *(Dördül.)*
 Zeus, Zeus! Ha megbántottalak,
 Felejtsd el! Óh, hiszen tudod magadról,
 Hogy a szerelmes, hogyha küzd, bolond;
 És én olyért esengek, mit csak én
 Merek, reménylek: adj én nekem
 Oly lényt, mint a nő, oly *párját* nememnek,
 Ki nélkül nem vagyok *én* még csak *egy* sem;
 Nevezd őt bárminek, csak add nekem,
 De szép legyen és meg nem hervadó,
 S ki egy csóktól nem sápad el, ki egy
 Forró kebelben el nem ég, *(Komoran.)* ki engem
 Meg nem csal. Óh, add ezt apám Zeus;
 Nevezd őt bárminek, csak add nekem!
 Ha bér kell érte, vedd el szellemem
 Túlföldi éltét és told a tiedhez;
 Vagy, hogyha léted hosszú és magad
 Is únod: tégy egy szép tréfát velem,
 És semmítsd meg. - Most nem dörögsz, apám!
 Talán nem hallottad, mit kért fiad?
 Süket lény! hogyha szidlak, mennydörögsz;
 És hogyha kérlek, eldugod füled!
 Ordítsak hozzád? Adj egy lényt fajodból,
 Asszony formájút, ámde még sem asszonyt!
*(Dördül, s Hebe, az ifjúság Istenasszonya, könnyű
 öltönyben lejö.)*
 Ki vagy te szellemarcú lány alak?
 Mi a sugár, mely homlokod köríti?
 Mi a hervadhatatlan glória,
 Mely lényedet átfogja? Istenöltöny!
 Hah, megimádlak csillagok leánya. *(Leomlik.)*
 Te mosolygysz, te megpirulsz! Mi az?
 Nemednek rendes színe? Vagy nevetsz
 Hogy térdelek? *(Felugrik.)* Szellem, hát néma vagy?
 Vagy csak nem úgy szólsz, mint Herakles ért?
 Vagy hangod oly lágy, hogy nehéz legünk

Nem bírja visszazengni, és elúszik
A mennybe vissza? Nem szólasz: ajkad
Mozogna. Nem tudsz? Óh, ha volt anyád,
Egy szóra megtanított jól tudom.
Nevedre; mondd, mint hangzik.

HEBE

Hebe.

HERAKLES

Hebe.

Ösmerlek jól örök tavaszleány!
Te vagy, ki amidőn csontbörtönünk
A napnak fényétől kifárad és
Lealszik, és midőn az ifjú lélek
Magát kilopva a műszer közül
Új életet kezd: áloméletet -
Ki feltűnsz, és a lég között repesve,
Tündérkarokkal integetsz felénk;
Kéért kucsolt kezekkel felsírunk,
És balgák míg sírunk, könnyünk megindul
És felriadva bámulunk utánad.
Óh, jól ösmerlek, én is láttalak már!
Hogyis ne ösmernélek tégedet
Hiszem húgom vagy, mert apád Zeus!
Csakhogy te szellem vagy, s én pórfiú;
Te fönt egedben szomjas Istenidnek
Az üdvök illatát, a menny borát
Méred, míg én itt lent a kínokat csak.
Szellem, magad jövőél, vagy Zeus apánk
Zsarnok szavára?

HEBE

Nem; te hívtál engem!

HERAKLES

Igen, én hívtalak, s miért tudod?
Mert nem mehettem hozzád. - Óh, leány!
Mondd meg nekem, szerettek-e ti fönt?
Lehetne-e ott nekem házasodni?
Nem-e csak bolygótűz ott a szerelem,
Mely csak pislog és senkit sem melenget?
Nem vagytok-e ti ármányszellemek,
Kik elcsalják a földnek gyermekit
S ott megkacagva porrá égetik?
Ne nézz rám oly mogorván! Óh, hiszen
Ha fel nem bírva fogni lényedet,
Mebántalak, nem vétkem, - jól tudod,

Hogy por vagyok még; úgy-e nem haragszol?
Jer csak közelb; mert megvakult szemem,
Alig láthatja már mennyarcodat.
Nem mozdulsz? Majd mozdúlok én tehát
És megkarollak, bár az égtető
Rám roskad. *(Meg akarja fogni.)*
Tűnni kezdesz! Óh, megállj!
Mert így csókoltalan ha mégysz: karom
Mely még Heraklesé, agyonszorít. *(Megragadja.)*

HEBE *(mosolygva megcsókolja)*

Nesze!

HERAKLES *(elereszti)*

(Fájdalommal.) Te is csalsz, Istenek leánya!
Csókoltál és semmit sem érezek
Arcomba! Óh, sóhajtasz! Mit jelent?
Mégérezem tán egykor? Ne menj! Ne menj!
(Erőködik megfogni.)
Hiába! Nem bírok veled! Leány!
Meglátlak-e még egyszer?

HEBE *(visszajő)*

Sírodon.

HERAKLES *(indulattal)*

Hah síromon! Ott nem leszen menyegző!
Én érted elígértem halhatatlan
Jövőmet és éretted semmülést
Szenvedni kész valék: s te gyáva szellem
Virágtalan, berketlen mennylakod
Nem áldozod föl! Nincsen élet itt lent?
Nincs itt öröm több, mint ezüst lakodban?
Hol minden semmiség, fenéktelen
És boltozatlan fényüreg.

HEBE

Ne bánts,
Amit kérsz nem lehet!

HERAKLES

Úgy! nem lehet!
Koldúsabb vagy tehát az embernél!
Mert ő, ha tetszik él, ha nem, lehuny
S te élsz akartalan, mert halni sorsod
S géped nem enged; élsz öröknapiig; -
S azért, hogy élj, és sorsod rabja légy:

Én meg nem osztom a mennyet veled.
(*Hebe indul szomorún.*)
De még sem! Könny rezeg szemedbe, lány!
Éreztek ott ti is, s szerettek is, -
Hervadhatatlan arcokkal mosolygtok
Egymás szemébe! Óh, megállj! Herakles
Ha elfelejti, hogy emberfiú:
Még bírja osztani szent sorsotok.
Még egy szót Hebe! Vőlegényt ne várj
Lakodba mást csak engemet! (*Hebe eltűnik.*) Hol ő?
Fönt. Lát-e egykor? Síromon! Hah az
A félelbermű sírja, és nehéz
Egészből egy felet levágni, hogy
A fél mégis lehessen új egész.
(*Kezét mellére teszi és az égre bámul.*)

DEIANEIRA (*jön*)

Itt ő, itt és lázasan, mint amidőn
Végharcát küzdi a haló. - Herakles (*Titkon nézgel.*)
Nem olyan mint volt egykor! Tántorog,
Az ércvonás arcán megolvadt,
A szem vad fénye tűzszikráltalan,
A kar letette botját és kúcsolva
Égnek mered! Óh, most szebb mint vala!
Egy bájsugár övedzi át valóját
És mintha a lég közt olvadna szét,
Oly gyöngén rezg körüle. -

HERAKLES

Istenasszony!

Látsz-e most engemet? Sír-e szemed
Utánam?

DEIANEIRA (*fájdalommal*)

Istenasszony! hát te is
Heraklesemre esdesz? Sír után
Sem bírtam őt?

HERAKLES

Ki az, ki itt nyöszörg?
Mit kóborolsz te, asszony, most körültem?

DEIANEIRA

Kiáltani hallottalak imént.

HERAKLES

Másszor ha hallasz is, ne hallj.

DEIANEIRA

Herakles!
Minő könyezve villog két szemed,
Mint reszket a mell, mily lázas szavad;
Verejték csorg le sápadt homlokodról,
Te rosszul vagy.

HERAKLES

Mert itt vagy; menj tőlem!

DEIANEIRA

Hogy hagynálak beteg korodban el!
Te szörnyen izzadsz, vesd le a homok-
Király bundáját, -- az neked meleg,
Megígesz alatta. *(Leveszi Heraklesről.)*
Így, most már hívesb;
A férfi mellén a páncél minek?

HERAKLES *(szórakozva)*

Mezítelen csak nem hagysz, asszonyom?

DEIANEIRA *(Véres ingét kebléből kihúzza és Heraklesra adja.)*

Ne, e könnyű ruha, elég híves.

HERAKLES

Mégis jó asszony vagy te.

DEIANEIRA

Istenem!
Mért reszketett meg a lélek valómban!
Talán? - Nem - nem! Már jónak nevez.

HERAKLES *(ordítva)*

Jó a kígyónak a bogár! Bolondnak
Az ész! Ha, ha, ha, ész! Zeus, Zeus!
(Deianeira tántorog; végre összeomlik. Euristheus az ajtónál les; Herakles mellét tépi.)
Fáj, fáj! Szokott-e fájni neked is?
Világ, hova szállsz föl velem? Ne oly fönt!
Lemászok úgyis hátadról! Te szív,
Elég kerek vagy, hát mért görzsölődöl
Jobban kerekbe? - Nincsen semmi baj!
Bunkómat Jolaus! Csatázni kell,
Az Istenek, a gígaszok kiszálltak
És - megnevetnek engem. Hah megállj!
Széttörlek! *(Fájdalommal.)*
Ah nem küzdhetek! *(Fogát összevágja.)*
Nekem fáj!

Menny és pokol, nem bírsz semmíteni!
Herakles a nevem. Te kis göröngy
Ne állj utamba, mert átléplek. *(Meglátja Deianeirát.)*
Ujju jú!
Szaladni van nagy kedvem! Messze, messze,
Hol Hebe sír! *(Fut és eldől.)*

EURISTHEUS *(rendkívüli örömmel berohan)*
Megnyertem a csatát!
Az árbocot egy fereg rágtta el.

DEIANEIRA *(fölveti szemét)*
Fáj a szívem! Mi ez? A hős meredt!
S fölötte vad kacaj. - Daemon, ki vagy?

EURISTHEUS *(Herakles fölébe áll)*
Már meg sem ismeresz, lányom. Nézz ide
E tett mutatja: hogy Euristheus,
Ki tudna más ily nagy vadat leütni?

DEIANEIRA
Te hát?

EURISTHEUS
Én, és te, és a mérges ing;
Tapintsd a gúzszerő kar mily meredt,
Egy tyúktojást sem bírna szétszorítani;
Hol van most nagy botod, Isten Herakles?
Nem versz agyon? Ha, ha!

DEIANEIRA
Erőt Zeus!
Csak egy percig.
(Herakleshez mász és az inget tépi.)

EURISTHEUS
Örült nő, mit teszesz?
Hagyd rajta. Hah, a test még nem hideg;
Csak most kezd hűlni! Vissza, széttaposlak!
(Megfogja Deianeira kezét és elakarja Heraklestől húzni.)

DEIANEIRA
Mennyköt, Zeus, a gyilkosnak! segítség!
(Philoktetes és Jolaus berohannak.)

EURISTHEUS

Bolond nő.
(*Elugrik.*)

PHILOKTETES

Istenek! Mi ez, Herakles!
(*Ráborul.*)

DEIANEIRA (*az inget letépi*)

Hiába! Nem mozog! Herakles! Óh,
Késő minden, csak a halál nem.
(*Féltérdre emelkedik, és átszúrja keblét.*)

JOLAUS (*odaugrik*)

Asszony!
(*Megrázza.*)
Megholt! Herakles ébred! Jó Uram!
(*Hozzá fut.*)

EURISTHEUS (*Látván Heraklest mozogni, kétségbeesve kirohan: magával ragadja Jolét, ki akkor akar bejöni.*)

Hah vissza, vissza! Él az óriás!

HERAKLES (*felugrik*)

Kínoztatok, de nem fájt. (*Meglátja nejét.*) S ez mi itt?
Holt asszony? (*Vadul kacagva.*)
Úgy jó a nő, hogyha holt!

ÖTÖDIK FELVONÁS

A MÁGLYA

Személyei: Herakles. Philoktetes. Jolaus. A lantos. Jole.

(Oeta hegyén egy sir látszik és sziklák.)

JOLE *(jön a lantos karján)*

Euristheus, a bátor cselszövő
Kétségbeesve elfutott. Mi lesz most
Belőlünk, jó fiú?

LANTOS

Csak jőj hamar,
Mert él az óriás, s dühöngve jár.
Siess, még látszik háza! Óh, szorulj
Jobban mellemhez, a szirt keskeny és mély:
Nem szólsz? Vonaglik ajkad! Óh, leány,
Felejtsd el búdat, mely letépi élted;
E kis lábakkal együtt átbolyongjuk
A nagyvilágot: lantolunk mezőkön,
Éneklünk bérceken, és mint pacsirták
Csók- s dalba éljük el ifjú korunk.

JOLE *(leszáll a szitrőről)*

Menj, én nem mozdulok, míg egy hatalmas
Új bérc nem nő a föld hátán: Herakles
Sírbérce. Ormain zúgd el dalod,
Úgy a tied vagyok.

LANTOS

Ez gyermekábránd!
Szélvésszel a párának küzdeni!
Megállsz-e néki, ha párbajra hív ki?
Mersz-e moccanni vagy csak nézni is rá
Ha összehúzza nagy szemöldökét
Hiúzként rád tekint? Nem, nem, te őt
Nem győzheted le, és nem is fogod.
Csókját sem bírtad el, vas karjait
Hogy bírnád elfárasztani? Leányka!
Hagyd abban tervedet.

JOLE

Nincs semmi tervem,
Csak látni őt; mert szenved, azt tudom
S midőn ő szenved, én megújulok.
Talán eljő e helyre, megtekintni
A nő sírját. - Nem vetted észre már ma
Mi néma a királyi lak? Halotti
Csend s ünnepély van ott; a férfi szolgák
Remegve s fölesütve állanak
S Philoktetes a hű barát, a harcos
Most gyermekként a kertben sírdogál.
És mind halált jósol; s meghalni nincs más
Csak ő: Herakles.

LANTOS

Láttam - Jole, Jole!
Tekints a völgybe, jön Jolaus; utána
Két férfi, az egyik tudom, Herakles,
Ha meglát, széttép! Jőj a szirt mögé
Jőj, jőj, ne késsél, dőre lány!
(*Megkapja.*)

JOLE

Ne bánts!
Én nézem őt!

LANTOS

Onnét is megtehedd;
Jer mondom, vagy megátkozom magam.
(*Elrángatja.*)

JOLAUS (*jön fejszével*)

Ide temettelek, kiszenvedett nő;
Hogy rossz Heraklesedhez, - egykoron
Ha ő is elpihen, s felszáll egébe -
Könnyebben felmehess. Szegény halott!
Nincs aki sírjon zöld hantod fölött
Csak én, csak én magam! A szolga sír
A nőért, kit a férj meg nem sirat.
Nyugodj. (*Fát kezd vágni.*)
Szeszélyes még most is Herakles.
Minek lesz a rakás fa? Vagy talán
A holtért áldozunk? Ha úgy, helyes.

HERAKLES *(jön Philoktetesszel)*

Philoktetes, Heraklest ismered
S mivel hogy ismered, hallgatni fogsz.
Jolaus! nehéz munkát bíztam reád,
De megkönnyítem. *(Néhány fát kitör.)*
Most hordd össze mind
És rakd halomra.

JOLAUS

Áldozunk uram?

HERAKLES

Igen.

JOLAUS

Szeretnék én is egy kis oltárt
Építeni magamnak.

HERAKLES

Jolaus,
Hagyd azt máskorra! Most magam fogok csak
Áldozni. - Még egyszer, Philoktetes,
Ölöllek. *(Megöleli)* Mért könnyűszesz régi bajtárs?
Töröld meg, így nem nézhetek reád.

PHILOKTETES

Nem állsz el szándokodtól?

HERAKLES

Nem.

PHILOKTETES

Tehát

Áldás reád.
(Kézét megszorítja.)

HERAKLES *(nyilait és íveit neki adja)*

Még egy szót! Ím nesze.
Az égi fegyver, mely eddig soha
Célt nem hibázott, s életet soha
Ott nem hagyott, hol a bőrt felhasítja,
Mert méreggel van kenve, - és tudod
Minővel. *(Súgva.)* Nőszarkány nyállal. Nesze!

PHILOKTETES *(elveszi s fájdalommal felemeli)*

A vessző, az ideg, az ív kezemben!
S a kar, Herakles?

HERAKLES

Elhamvad.

PHILOKTETES *(vállára veszi)*

Minek

Nyilad, ha nem bírom a kart is! Egykor
Vesztemre lesz csak.

HERAKLES

Most hagyj itt barátom!

(Megöleli Philoktetest, ki elmegy; Herakles tompán nyög.)

Görcs van mellemben! mért van az, hogy aki
Nem szenvedett soha, szenvedni egykor
Így megtanul? Te büszke hős, ki könnyet
Nem nézhettél a férfi szembe: most
Majd elcsordítod magad is. Óh, nekem
Irtóztatón fáj mellem! Jolaus,
Hallottad mit beszéltem!

JOLAUS

Nem.

HERAKLES

Helyes.

S ha meghallottad volna: úgy hazudtam.
(Magában.) Miért is fájna? senki sem ütött meg;
Csak Jole csalt meg, - és a véres ing.
Hah, nem, nem! Mind legyőztem! A leányt
Kivertem, - és a nőt meggyilkolám.
Szegény Deianeira! Eh mi gondom ő rá?
A nő szeretni van teremtvé, és
Ha ezt nem bír már, haljon el; minek
Csirát veszített lény a föld ezer
Növényi közt, kik fajzanak s tenyésznek?
(Sírja mellett megáll.)
Ez sírja úgy-e ember?

JOLAUS

Ez.

HERAKLES

Fagyos porod
Hogy fel ne sírjon hozzám: rád adom
Bundámat! *(Ráveti az oroszlánbőrt.)*
És most megszűnik közöttünk
Alant a földön és a föld fölött
Minden viszony. - Botom! Te kedves útitárs,
Téged nem adlak senkinek; hiszen
Emelni senki sem bír. *(A máglyára veti.)* Itt helyed!
Most már fegyvertelen vagyok; leszórtam
Mindazt, mivel megvívтам a világot;
S szabad vagyok; és oly szabad: minő
Nem voltam még: nincsen remény, dicsőség,
Szerелеmvágy keblemben; a nemesb
Szellem kiküzdött a földnek porából;
És nő nem dúlja föl többé nyugalmát.
Nő, nő! Isten leendett volna még
Belőlem: hogyha e koldus teremtés,
Ki más karján függni van teremtvé,
Nem hálóz puha keblihez; e koldus, -
Ki oly nyomorult, hogy saját erővel
Az állatok fölött sem bír ragyogni.
Isten leendne az emberfiakból:
Ha a szerelem ösztöne s a nővágy
Kihalna vagy kiforrna kebleinkből.
Óh, testünk halhatatlan életét
Csak e mámor ragadja el tőlünk,
Mert miriadnyi alkatrészei
Vérünknek, untalan zsibonganak
S megunva az alaknak régi nászát,
Új életműszert szülnek napvilágra.
Ne volna bennünk, semmi ami mozgat
Csak a lélek: testünk örök leendne,
Mert a meggyúrt agyag, nem lévén mozgató,
Műszerje változatlan állam -
S bár szöknék ki a lélek - állana.
De mi a halhatatlanság? Halál,
Mert, hogyha élet az: úgy megy, mozog;
S mozogni mindörökké nem lehet
Annak, mi kezdetben kezdett mozogni.
Mért öklelsz most te fájdalom? miért?
Heraklest kínozd, ámde szellemét
Ne bánts! Mit vétett e szellem neked?
S mi köze van a mellhez, a velőhöz
Ő neki? Bánts a testet! Óh hiába
Még láncszemek a kétfajú vegyek,
Még érzik együtt egymás kínait,
Még visszahúzza egyik más felét
A földi pálya régi korszakára, -

Itt a kentaurus, --- itt bög kerberus,
Itt a halott nő, - itt a csalfa lány.
(*Indulattal.*) Hah meg ne kísérts még egy órapercig,
Mert úgy talán meghalni sem tudok!
Fuss! És vidd el magaddal a bűbájt,
Mely összerezgeti a férfi testet,
Ha egy mérföldre villanyoz felé is.
Fojtsd öngépedbe a rezgő tüzet:
Mely a hím és anyának egyesült
Szikráitól gyúlt egyszer lángra benned,
S mely csak megosztva bír élvezet teremtni.
Engem ne csábíts többé! Én kiöltöm
Mindazt. Nekem van már menyasszonyom,
Azé vagyok. Őt tán el nem veszed,
Úgy-e Deianeira, úgy-e Jole?
Nem szóltok - csend van. Jolaus rakj tüzet!

JOLAUS

Uram, uram mi bánt? Nem láttalak
Így még soha!

HERAKLES

Hazudsz! közelb!
(*Megfogja Jolaust s maga eleibe feszíti.*)
Ez arcon
Mit látsz, mi oly feltűnő?

JOLAUS

Sápadást.

HERAKLES

Nem sápad-e a hold is, hogyha fogy
Ne színt nézz ember: nézz bánatvonást,
Nézz kétségbeesett villogó szemet,
Vagy egy könnyűt; látsz?

JOLAUS

Semmit sem közölök.

HERAKLES

Tapints meg, érzesz-e mozogni csak
Egyetlenegy eret sebesben mint szokott?
Forró-e arcom, vagy fejem?

JOLAUS (*megtapintja*)

Hideg,
Uram; és megfagy rajta a halál is.

HERAKLES

Rakj hát tüzet. *(A máglyához lép.)*

JOLAUS *(lábához omlik)*

Mivé leszesz Herakles!

HERAKLES

Porrá.

JOLAUS

És én.

HERAKLES

Koplalni megmaradsz.

JOLAUS *(átfogja térdeit)*

Ne hagyd árvának népedet; ne hagyd
Vitéztelen a földet! Döntsd le a fát,
Mért öngyilkos, ki vállain emelte
A földet, akinek buzgánya jó nagy
Beverni a mennyboltokat, s leszórni
A csillagot, a holdat és napot?
Óh, mért öngyilkos az, kit senki nem bír
Megölni?

HERAKLES

Mert attól fél, hogy talán
Akadna olyan, aki meghalatná.
Egy szót sem többet, kedves Jolaus! *(Fölemeli.)*

JOLAUS *(égnek emeli kezét)*

Amit te mondasz, áll. Szabad nekem
Sorsod megosztani.

HERAKLES

Nem; elfogod
Hamvam temetni. *(A máglyára lép.)*
Egy öllel közelb
A mennyhez, és egy öllel távolabb
A földtől! Két világ közé hajítva,
Melyikhez nyújtsam jobbom, nem tudom?
A test alá vágy, és a gondolat föl!
Ne küzdjete, ne küzdjete! Megosztlak
Te csont: csörögj le vissza földanyádra
S keblébe bújva egyesülj vele;
Te nedv, te a létmozgató anyag

Máglyám füstjével szállj jövő hazádba,
Hol nincsen földi nő csábingerével;
Hol egy példányban áll a lét s halál;
Hol a tenyészerő önnön magát
Nő nélkül szüli meg, és léte körként
Kezdet- és végtelen; hol a szerelmi csók
Csak a szellemeket körző glória.
Mi is itt lent az élet? Pillanatnyi
Álom kínszenvedés, vagy áloméden;
Mi e föld? Egy sár, melyet Zeus lerúgott
Talpáról bocskorának, s az forogva
A semmiségbe hullott, - és mi e
Kis sárt világnak hisszük, s életét
Ezernyi esztendőkre méregetjük. -
Holott a végtelenség számoló
Óráján egy ezredperc léte csak.
Mi a nő, s ember? Az hajnalra nyíló
Virágcsa, mely keblébe harmatot sirt -
Emez egy tűzparázs, mely vad hevében
Kebelébe hullott és leégeti
S a benne rezgő harmattól kialszik.
Itt hagylak hát világ! Hanem ne mondd,
Hogy engemet te győztél meg! s te nő,
Te sem mondd, hogy miattad égek el
Vagy, hogyha mondod: most mondd meg szemembe.
(*Magával küzd.*) Nem, nem, de mégis - úgy van!

JOLE (*leszökik a szikláról*)

Óh, bocsáss!

Lerontom a zsarnoknak legghiúbb
Hitét.

HERAKLES

Nem nő miatt, nem; és ki merné
Azt mondani?

JOLE (*feléje lép*)

Én!

HERAKLES (*leugrik*)

Hah te! (*Kacag.*) Ha, ha, ha!
Jer hát, égj meg velem! Jolaus tüzet!
(*Jolét a máglyára húzza, Jolaus tüzet hoz.*)

JOLE (*sikolt*)

Ne bánts, ne bánts!

LANTOS *(lerohan)*

Óh, irgalmazz neki!

HERAKLES

Nem, égj meg! Majd midőn nyelved zsizseg,
Akkor mondd, meggyőztél.

JOLE

Nem győztelek.

HERAKLES

Mindegy már. Nem csalsz meg többé soha!
Ne ordítsd majd sírom fölött: legyőztem.
(Őrült örömmel.)
Égjünk meg! Égjünk meg! Majd hamvadon
E kobzos dalt bög.

JOLE *(kétségbeesve)*

Óh, irgalmat ember!
Én nem tudok meghalni!

HERAKLES *(lelőki)*

Gyáva te!
Együtt nem halhatunk! Tüzet magamnak!
(A máglya füstöl.)
(A lantoshoz.) Nem halt, óh, ne félj, - nem oly hamar
Szokott ő halni! *(A lantos ölébe fogja Jolét s indul vele.)*
Ha, ha, ha, ha! *(Hosszat nevet.)*
Legyőztem őt, legyőztem őt magam.
Herakles győzte meg Heraklest. *(A máglya lángol.)* Ég
Jolaus! Nem szomjazom, ne hozz vizet!
Jössz-e már Hebe? Sírom omladoz
Nyújtsd a villámló arcot, s csókodat
Égcsókodat, égcsókodat! *(Kézével terjeng fölfelé.)*

HEBE *(a máglyára hajol)*

Nesze.
(A máglya összeomlik.)

Vége.

Információ

FÉRFI ÉS NŐ

CD-szöveg, Madách Imre összes művei

A *Férfi és nő* kézírata az OSzK kézirtárában található, jelzete: Quart. Hung. 44 levél. Idegen kéz másolata. Címlapján a szövegben idézett címen és jelmondaton kívül a következő feljegyzést találjuk: „Drámai pályamunka 1843-ra. 1ső szám.” Továbbá: „Vess. martius 18. 1843.” (Ezen a napon érkezett be az akadémiai pályázatra.) A darab a *Csák végnapjaival* együtt pályázott, de a másik tragédiával szemben, ezt a művet meg sem említették.

A *Férfi és nő* első kiadása a *Madách Imre Összes Művei* (I-III. k., Bp., Athenaeum 1888, új lenyomat 1895, sajtó alá rendezte: Gyulai Pál) II. kötetének 1-84. lapján található. Ennek alapján került a Halász Gábor szerkesztette *Madách Imre összes művei* (I-II. k., Bp. Révai, 1942) első kötetébe (23-93. l.), amely nyomán jelenlegi CD-szövegünk is készült.

Jelen CD-kiadásunkban modernizáltuk a dráma helyesírását, természetesen csak azokon a helyeken, ahol a változtatás nem rontotta el a darab jambikus verselését. Tehát nem változtattuk meg a rövid mássalhangzós (pl. *boszú, könyek, virad*), vagy a gyakori, a ma helyestől eltérő hosszúságú magánhangzós (pl. *indúl, borit* stb.) szóalakok hibás helyesírását, ha a verselési helyzet úgy kívánta. (A helyesírási elvek részletesebb indoklását ld. a METINF - Az ember tragédiája információs dokumentumában!) Nem változtattuk meg a latinosan írt görög szereplőneveket sem, hiszen ha csak a főhős nevének többfajta ejtését (Heraklesz, Héraklesz, Héraklész) nézzük, a görög nevek egyértelműsített helyesírásával számos helyen tönkretennénk a jambikus ritmust. Nem változtattunk természetesen Madách régies, vagy nyelvjárási szavain, egyéni szóalkotásain (mint pl. *ajándok, őszkükcürs, megígesz, híves* - = *hűvös* -, *rimányl, reményvirág, búvsugár, búvvillany, csábinger* stb.), a régies ragozáson (mint pl. *hervadand, őszülék, teremtvék, jőj, leszesz, hívém* stb.) és a ma már nem használt szóalakok tekintetében (*csókolatlan, akartalan, nemesb, sebesb, zsugorg, görg, mosolyg, semmül, semmit* stb.)